

Fényévek

Csáji Attila állandó kiállítása

Kepes Központ, Eger, megnyitva: 2015. XII. 12-én

SZÖLLŐSI-NAGY ANDRÁS

Elöljáróban egy személyes megjegyzés: *Csáji Attilát* és műveit tizenhat éves korom óta ismerem. 1965-ben találkoztunk először Petri-Galla Pál Vécsey utcai „underground szalonjában”, ami voltaképpen egy kétes tisztaságú szoba-konyhás lakás volt, ám akkor számomra az avantgárd szellemi élet egyik fényes központja. Ott láttam először Attila munkáit

CSÁJI ATTILA:
Üzenet-jelrác XXI., 1969,
vegyes technika

is, majd később Rákosligetén, ahol laktunk és a helyi képzőművészeti körben tüsténkedtünk. Mint az akasztóbrigád tagja, lógattam fel Attila munkáit egy hétvégi, az akkori hatalom által észre nem vett kiállításán Tóth Tibor tanár úr lelkes korrigálása mellett. Tehát régi barátság a mienk, még akkor is – vagy talán éppen azért –, mert magam alaposan elkanyarodtam a művésztől a tudomány irányába.

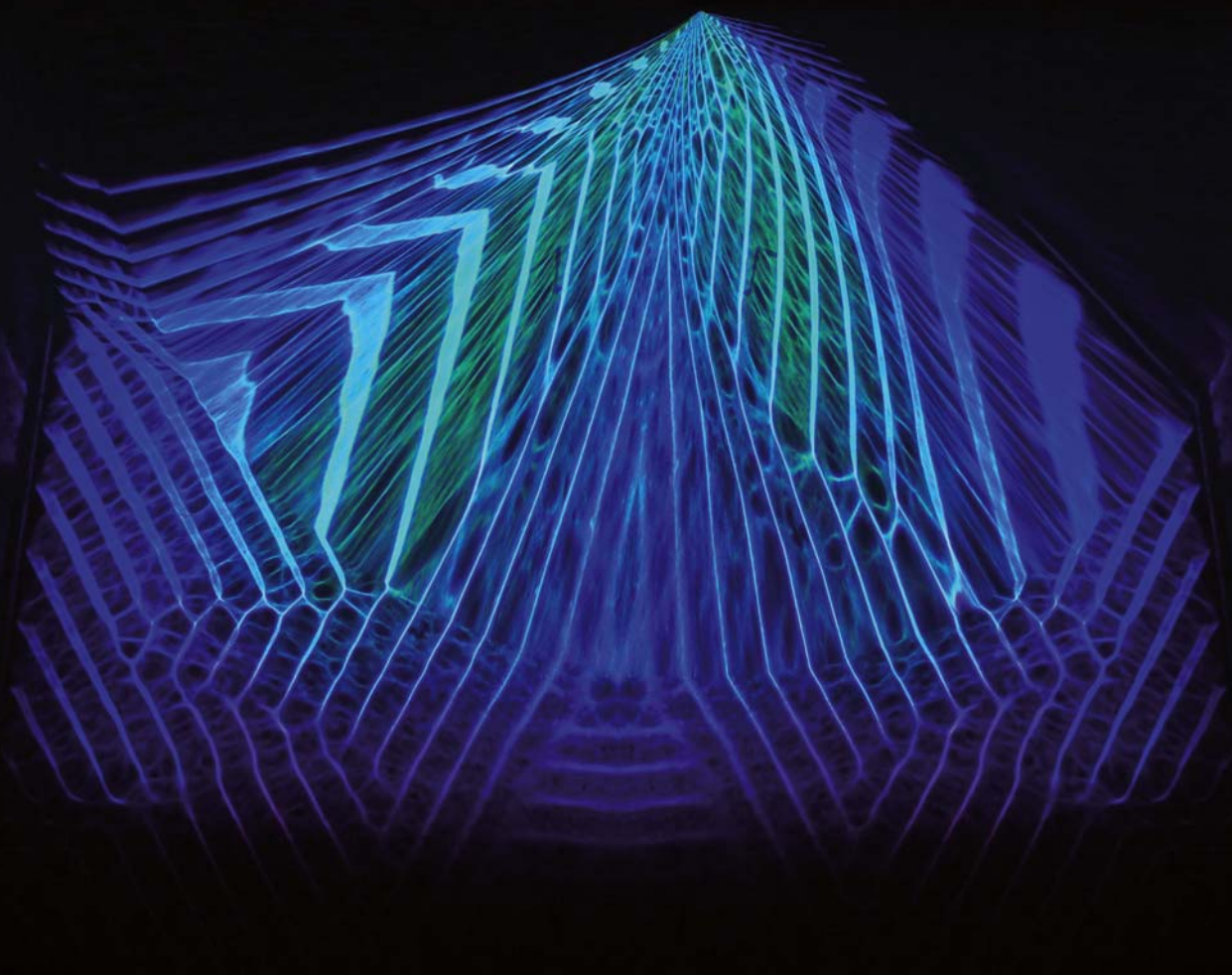
Akkoriban Csáji szürrealista munkái számomra egy új világot nyitottak. Amiben korszakosan újat adott, az a fényművészeti munkássága. A fény és a művészet, a művészet és a tudomány közös részének kutatása és megtalálása az a terület, amely munkásságának unikális része.

A tudomány és a művészet hosszú idők óta közös kérdése a fény természetének és hatásainak megértése, valamint alkalmazási lehetőségeinek, ideértve az esztétikai jellegűeket is, feltárása. A látás-percepció néhány fundamentalista kutatója egyenesen úgy tartja, hogy a művészet nem más, mint érzetek keltése az alkalmazott fénytan eszközeivel.

A kérdés ennél persze valószínűleg bonyolultabb, ám nem tagadható, hogy a fény központi szerepe átvonul a művészet történetén. A fény mint elektromágneses sugárzás iránt megnövekedett érdeklődés vélhetően a 19. század végének és a 20. század elejének a világképet drasztikusan megváltoztató fizikai felfedezéseire vezethető vissza.

A 20-as években Moholy-Nagy László így ír: „... az optikai alakítás a jövőben nem lehet a mai optikai kifejezésformák egyszerű átvétele, mert az új szerszámok s az eddig kultivatlan anyag (a fény) csak új, ezekhez az eredményekhez mért eredményeket tesz időszerűvé. ... [előttünk] az a jövő áll, mely olyan fényalkotásokkal számol, melyek egyenesen kapcsolhatóan minden nemből, tetszés szerinti minőségben és mennyiségben, festék nélkül ragyognak fel: a színesen ömlő fény projektorikus játékaival, folyékony lebegéssel, áttetsző tűznyalásban.”

Valószínűleg innen datálható a 20. századi modern fényművészet mint olyan kialakulása. A történet innentől vesz lendületet. Moholy-Nagy 1937-ben áttelepül az Egyesült Államokba. Chicagóban megalapítja az általa New Bauhausnak nevezett intézményt, melyet 1945-ig vezet. Az iskola tanárai között volt Kepes György is. Közben Latin-Amerikában újtára indul a Madi mozgalom. A 40-es évek végén Buenos Airesben Gyula Kosice bemutatja a neon-, ill. argongázzal töltött fénycsövekből készített *Estructuras lumínosa*, majd később a *Madi Luministic Structure* című fény-reliefjeit, követve ezzel Moholy-Nagy és Zdeněk Pešánek hasonló, korábbi kísérleteit. Az absztrakt expresszionista művészettel hadakozva a német Zero csoport, melynek Otto Piene is tagja, elhagyja a formákat, és a fényre, valamint a színre koncentrál, esetenként nem konvencionális médiumokat is használva. Az 50-es évek végén François Morellet megalkotja első neonmunkáit. Kepes 1967-ben a bostoni Műszaki Egyetemen megalapítja a Center for Advanced Visual Studies (röviden: CAVS) vizuális kutatásokkal foglalkozó művészeti központot, melynek első igazgatója lesz. Szóval sok minden történik, felettébb jelentős közép-európai indítatású gondolkodással és tevékenységgel. Ez a nemzetközi kontextus.

Ebben az időszakban fordul Csáji Attila a fény mint köztes médium felé. Budapesten megkezdzi a súroló fényvel értelmezett *Jelrácsok-Üzenetek* plasztikus táblakép sorozatának elkészítését. Hamvas Béla vonatkozó megjegyzése szerint ezek „görög szellemű munkák – s bennük a mágikus és logikus tudat egymásra lel – egyesül”. A mozgó fényforrás lehetőségeire is építő, egyszínű szürkés-fémes és sárgás alapú, relief-szerű munkákkal párhuzamosan, amelyeken a szinte domborműszerűen felvitt festék rétegei anyagredőkbe, formákba sűrűsödnek, a színek líraibb, érzelmetelibb hatását is felhasználó műveket is fest.

Egyre inkább a fény válik Csáji kifejező eszközévé. 1976-ban elkészíti a *Hajlított fény* című neonszobor-sorozatát. Az 1977-es *Üzenetek és Assemblage* című kiállításán a műveket erősen irányított súroló fényekkel világította meg, melyeket látva hívta meg Kroó Norbert fizikus az MTA Központi Fizikai Kutató Intézetébe (KFKI), hogy ismerkedjék meg a lézerefény különleges tulajdonságaival. Csáji érdeklődése a koherens lézerefény képi lehetőségeinek kutatása felé fordul. A művész Csáji és a tudós Kroó közös munkába kezdenek: 1977-ben a KFKI-ban létrehozzák a FOTON Art csoportot a lézerefény képi lehetőségeinek kutatására. Csáji fényművészeti tevékenysége nemzetközileg is ismert lesz. Otto Piene

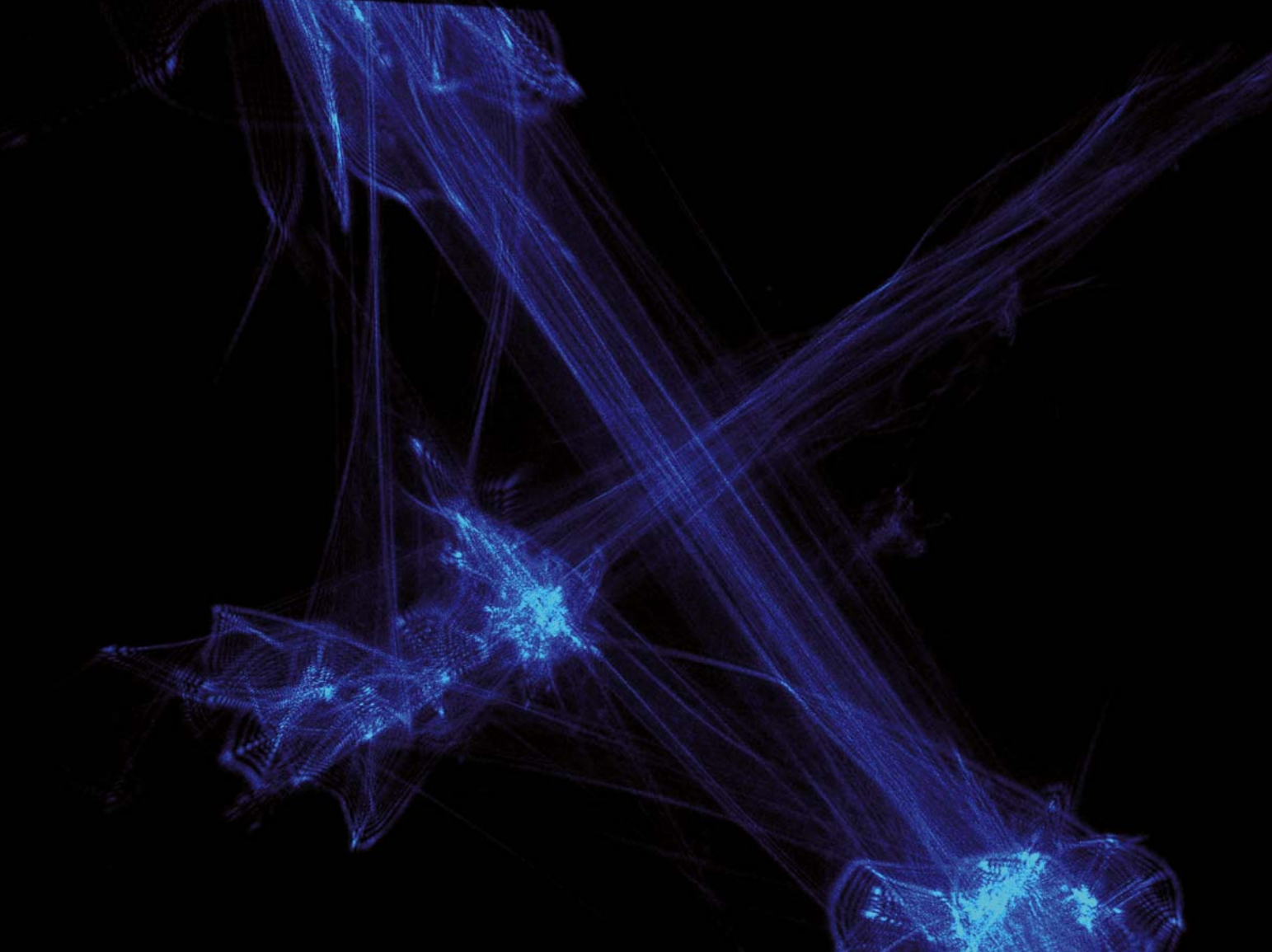
meghívja Csájit a CAVS-be a lézerművészeti alkalmazása, valamint a transzmissziós holográfia tanulmányozására. Megkezdődik egy hosszú és nagyon termékeny együttműködés Piénével, ami az évek során barátsággá mélyül. Csájit „fellow”-nak választja a CAVS – elsőként Közép-Európából. Bár néhányan már foglalkoztak az Egyesült Államokban a lézerefény művészeti alkalmazásával, voltaképpen nagyon kevés művész vette a fáradságot és bátorságot ahhoz, hogy a koherens lézerefény képi lehetőségeit kutassa. A lézerefény pontszerűségéből következő szkenneres rajzolással próbálkoztak ugyan néhányan, ám a lézerefény interferenciákról az volt az általános vélemény, hogy az egy olyan fizikai jelenség, ami művészileg nem befolyásolható, s ezért nem is érdekes. Csáji Attila volt az első, aki metamorfózisok sorozatán keresztül formálhatóvá és képalkotóvá teszi.

Az évek során tehát szoros együttműködés alakul ki Csáji és a fényt kutató tudósok között. Módszertanuk struktúrája voltaképpen azonos: hipotézis felállítás (mi történik a fényvel/művel, ha...?);

CSÁJI ATTILA:
Borgesí geometria VII., 2014,
lézerefény szuperpozíciós kép

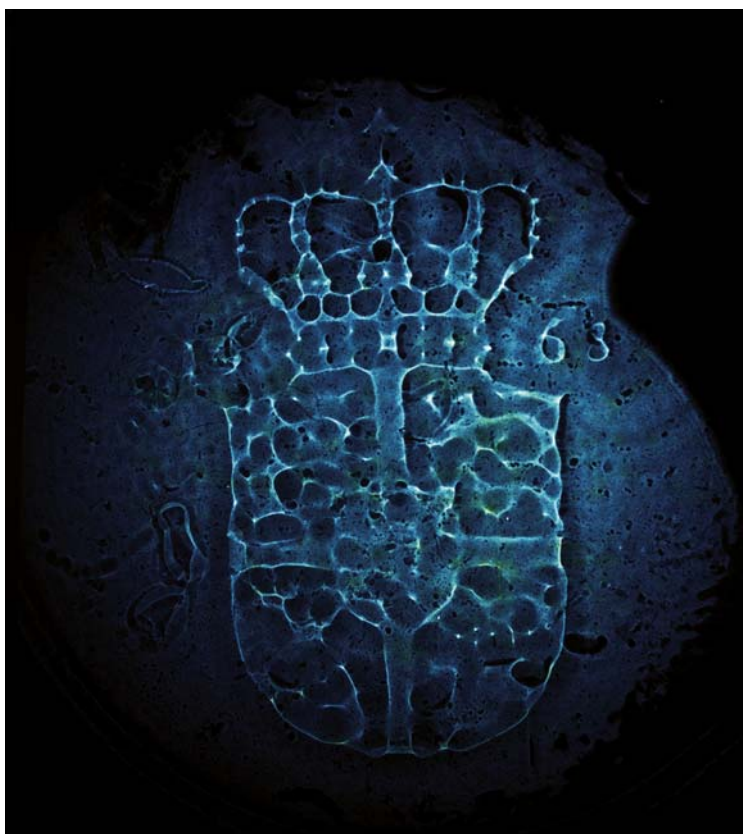
CSÁJI ATTILA:
Hajlított fény III., 1976,
neonszobor

CSÁJI ATTILA:
Interferencia átlók, 1977,
lézer interferencia elemzés

a hipotézis kísérleti ellenőrzése (a mű esztétikai értékének vizsgálata); vissza az első lépéshez (új hipotézis/mű készítése és így tovább).

Feltehetően a lényegében közös módszertan az, amely az elmúlt évtizedekben olyan közel hozta a mindig új megoldásokat kereső művész- és tudományos közösségeket – legalábbis egy részüket. Csáji feltétlenül ebbe a csoportba tartozik. Teljesen új dolgokat fedezett fel; példaként hadd említsem a lézer szuperpozíciós transzformációjának alkalmazását képalkotásra. A Kepessel és Pienével való együttgondolkodás és -dolgozás az MIT/CAVS-ban egészen új lehetőségeket nyitottak meg számára, melyekkel értő és alkotó módon élt.

2015-öt az ENSZ közgyűlése a fény évének nyilvánította. Az UNESCO-palotában az év elején útjára indították a Fény Nemzetközi Éve programjait, melyek keretében tudományos, művészeti és oktatási események sorát rendezték. Csáji Attila műcsarnoki kiállítása az egyik első volt ebben a sorban, így amit most kapunk tőle a Kepes Központban, az voltaképpen a fény év zárása.

Csáji munkássága a kánon része lett. Ha megengednek egy bonmot-t, akkor hozzátenném, hogy fényévekre repíti elő gondolkodásunkat a művészet evolúcióját illetően.

CSÁJI ATTILA: Dán címer (Tisztelet Thomas Wilfrednek), 1983,
lézer szuperpozíciós kép